

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KUR'AN-I KERİM BAĞLAMINDA İSLAM ÖNCESİ HİCAZ VE ÇEVRESİNİN DİNİ VE SOSYAL YAPISI RELIGIOUS AND SOCIAL STRUCTURE OF HICAZ AND ITS ENVIRONMENT BEFORE ISLAM IN THE CONTEXT OF THE QUR'AN-I KERİM

Faruk ERMEMİŞ*

Öz

Allah'ın emri gereği Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından Mekke'de inşa edilen Kabe, ilahi dinin ve İslâm'ın merkezi olmuştur. Hz. İbrahim sonrası Kabe ve çevresinde Hanif/tevhit dininin ilkeleri özünden koparılmıŐ ve tahrif edilmiştir. Kabe ve çevresinde, tevhit dininin inanç ve ibadet ilkeleri, beşeri çıkarlar ve farklı dini yapıların etkileriyle Şirke dönüŐtürülmüŐtür. Hicaz bölgesinin sosyal yaşamı, hukuk ve ahlak ilkeleri, insan onuruna aykırı olarak ŐekillenmiŐtir. Yüce Allah, son vahiy ile Kabe ve çevresini yeniden tevhidin ve İslam'ın merkezi kılmıştır. Allah son vahiy ile dinî esasları ve sosyal yaşamın ilkelerini, yeniden özüne döndürmüŐtür. Gönderdiği son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim ile İnsanlığa bir değer ve ufuk açmıŐtır. Kur'an'ın insanlığa yönelik bu evrensel çağrısını daha iyi anlamanın yolu, İslam öncesi Hicaz bölgesinin dinî ve sosyal yaşamını iyi bir Şekilde bilmekten geçmektedir. Çünkü Kur'an; inanç, ibadet, hukuk, ahlak ve sosyal yaşama ait koyduğu fıtrata ait ilkeler ile insanlığa yeniden bir soluk açmıŐtır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Din, Kabe, İbrahim, Mekke, İnanç.

Abstarct

According to the order of Allah, The Kaaba, built in Mecca by Abraham and his son Ismail, became the center of divine religion and Islam. The principles of the Hanif / tawheed religion in and around the Kaaba after Abraham were cut off from their essence and distorted. In and around the Kaaba, the principles of belief and worship of the religion of tawheed, have been transformed into shirk by the human interests and the effects of different religious structures. The social life, law and moral principles of the Hejaz region have been shaped against human dignity. Almighty Allah has made the Kaaba and its surroundings the center of oneness and Islam by the last revelation. With the last revelation, Allah returned the religious principles and principles of social life back to their essence. The last divine book which is Qur'an he sent has opened a value and horizon for humanity. The way to better understand this universal call of the Quran to humanity is through knowing well the religious and social life of the pre-Islamic Hijaz region. Because the Quran has opened a new breath to humanity with the principles of belief, worship, law, morality and the nature of social life.

Keywords: Islam, Religion, Kaaba, Abraham, Mecca, Faith.

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, ORCID ID:0000-0002-26929913, farukermemis@duzce.edu.tr

1.GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim özelde Mekke ve çevresinin, genelde önceki toplumların din, inanç, ibadet, ahlak, hukuk ve sosyal yapılarını konu etmiştir. Kur'an, bu dinî ve sosyal yapıları eleştirel bir temelde ele almıştır. Toplumun din, inanç, hukuk ve sosyal yapısının doğru yönlerini konu ettiği gibi, eksikliklerini ve yanlışlıklarını da ortaya koymuştur. Özellikle vahyin indiği dönemde Mekke, Hicaz ve genel olarak Arap yarımadasının din, inanç, ahlak ve sosyal yapısı önem taşımaktadır. Vahyin indiği ortamı bilmek, vahyi ve dolayısıyla gerçekleştirmek istediği inşayı daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Vahyin eleştirdiği inanç, düşünce ve ahlaki yapılar öncelikle o dönemin ve bölgenin dini yapısını ortaya koyması açısından önemlidir. Hz. İbrahim ve oğlu tarafından inşa edilen (Bakara 2/127) Ka'be ve tevhidi inanç yapısı süreç içinde özelliğini yitirmiş ve değiştirilmiştir. Kur'an, Mekke ve çevresinde ki İbrahim'i Hanif geleneğe dikkat çekerken bu yapının süreç içinde özelliğini yitirdiğini, aslını korumadığını ve müntesiplerinin çok azaldığını da bildirir.

İslam vahyi indiği dönemde öncelikli olarak imani konular üzerinde durmuştur. Vahiy, imâni ilkeleri ortaya koymuş, öğretmiş ve bunu yaşantısal bir norm olarak Hz. Muhammed'in şahsında ve ilk Müslümanlarda bilinçsel ve davranışsal hale dönüştürmüştür. Çünkü iman, dinin en temel ve öncelikli öncülü ve özelliğidir. Amele ve ahlaka yön veren dinamizm ve güdüdür. Doğru olmayan bir iman, doğru bir ibadet, ahlak, söz ve eylem gerçekleştiremez. İman ve konusu bu yüzden dinin esası ve özüdür. Dinde diğer esaslar iman eksikli ve imanla bağlantılıdır. İslam vahyi sağlıklı ve doğru bir imanı inşa etmek için bir yandan yanlış inanç algılarını konu ederken diğer taraftan da doğru imani ilkeleri ortaya koymuştur. Kur'an hem tahrif edilmiş ve değiştirilmiş yanlış inanç, ibadet ve ahlaki yozlaşmaları ortaya koymuş hemde doğru ve sağlıklı bir iman, ibadet ve ahlaki esasları ortaya koymuştur. Özellikle vahiy indiği toplumda, özü değiştirilen, yozlaştırılan ve devşirilen inanç yapılarını, yanlışlıklarını ortaya koyması ve eleştirmesi bu bağlamda önemlidir. O günkü toplumda var olan tüm inanç algılarının vahiy, akıl ve bilgi bağlamında eksik ve yanlış olduğunu temellendirmiştir. Vahiy, konu ettiği doğru dinî/imâni, ahlaki, sosyal ve hukuk ilkelerini sistematize ederek konu etmiştir. Dinî/İmâni ve hukuk ilkelerin doğrusal ve mantiki öncüllerini ortaya koyarken tüm tanrı tasavvurlarına da bir cevap vermiştir.

İslam vahyi ve onun inşa ettiği iman ilkelerini daha doğru ve sağlıklı bir bağlamda anlamak için indiği toplumun inanç ve sosyal yapısı önemlidir. Vahiy insana hitap etmiş, onu hedef alarak değer ve kıymet vermiş ve ona kılavuzluk etmiştir. Doğru yolun iman, ahlak ve ibadet ilkelerini insana öğretirken, yanlış ve batıl olanlara da dikkat çekmiştir. Vahiy, Yüce Allah'ın yeryüzünde gerçekleştirmek istediği doğru inancın özü olan tevhide kaynaklık etmiş bir bölgeye inmiştir. Bu bölge Allah'ın kendisine izafe ettiği Kâbe'nin merkezidir. Fakat tarihi süreçte tüm ilahi değerler yozlaştırılmış ve değiştirilmiştir. Kutsal değerler ve ölçüler zemininden kaydırılmış, insani düşüncelerin ve çıkarların kurbanı edilmiştir. Öncelikle başta Allah inancı olmak üzere, Kâbe, imani değerler, ibadetler ve ahlaki ilkeler tahrif edilmiştir. Farklı dinlerden, kültürel kodlardan ve insani duygulardan alınan unsurlar ile eklektik bir din yapısı ortaya çıkmıştır. (Akdemir, 2019, 15).

2. İSLAM ÖNCESİ HİCAZ VE ÇEVRESİNİN DİNİ VE SOSYAL YAPISI

Hicaz önemini, stratejik konumunu ve değerini Kabe'den almaktadır. Hz.İbrahim sonrası Hicaz önemli bir din, ticaret ve stratejik konuma sahip olmuştur. Yüce Allah Mekke'ye İbrahim ve oğlu İsmail vasıtasıyla Kabe'yi kurdurarak insanların gönüllerini oraya yöneltmiştir. (İbrahim/14/37; Bakara 2/126; Nahl 16/57; Kasas 28/57). Hicaz; kurak bir iklime sahip, çok sıcak havası, suların az olduğu, çorak ve verimsiz dağların ve çöllerin çevrelediği kapalı bir bölgedir. Bu bölge tarıma elverişli olmadığı için ağırlıklı olarak hayvan yetiştiriciliği dışında tahıl ürünleri, meyve ve sebze yetiştirilen bir bölgedir. Bu tür gıda maddeleri dışarıdan temin edilmektedir. Bu bölgenin vaha alanlarında hurma yetiştirilmekte, çöl ve dağlık alanlarında ise deve ve küçük baş hayvancılığı yapılmaktadır. Hicaz bölgesi özellikle dışarıdan temin edilen gıda maddelerine bağımlı olduğu için önemli ticari panayırlar kurulmaktadır. Bu bölge özellikle Kızıldeniz'e yakın olduğu için balık ürünleri ve denizden çıkarılan değerli ziynet eşyalarının ticareti ile de uğraşmaktadırlar.(En'am 6/97; Yûnus 10/22; İsrâ17/66-67).

Hicaz ve çevresinde, şehir ve kasabalarda yaşayan medeni bir de kırsal kesimde yaşayan bedevi halktan (Tevbe 9/97-99,101; Ahzab 33/20; Fetih 48/11-12,15, Hucurat 49/14). oluşun iki farklı yaşam tarzı vardı. Hicaz bölgesinde bulunan şehirlerden ikisi Kur'an'da zikredilmiştir. Bunlar *Mekke-i Mükerreme* (Âl-i İmrân 3/96; Fetih, 49/24) ve *Medine-i Münevvere*'dir. (Ahzab 33/13; Tevbe 9/120). Kâbe'nin bulunduğu birinci şehir Kur'an-ı Kerimde *Mekke* (Feth, 49/24).9 ve *Bekke* (Âl-i İmrân 3/96). sözcükleri ile geçmiştir.

İkinci şehir eski adı *Yesrib* (Ahzab 33/13) ve İslam'dan sonra özel bir isim olarak *Medine/Şehir* (Tevbe 120) adı kullanılmıştır. (Derveze 2012, 1/31).

İslâm öncesi Hicaz, tevhid/hanif inancının tahrif edildiği, inanç yapısının ağırlıklı olarak putlara-şirke dayandığı, çok kötü bir ahlaki ve toplumsal yaşamın olduğu, keyfi hükümlerin uygulandığı, toplumsal kast yapısının ve kabilecilik anlayışının hakim olduğu bir dönemdir. Bu yüzden bu dönem *Câhiliye dönemi* veya *Bilgisizlik Dönemi* olarak adlandırılmıştır. (İslamoğlu, 2014, 25) Cahiliye Çağı terimi Araplar'ın sosyal yaşamını, adet ve geleneklerini, yanlış dinsel inançlarını ifade eder. (Ermemiş, 2009, 57). Mekke dinî yaşamında Allah/tevhit inancı bulunsa da, bu inanç puta tapıcılık/şirk inancı ile iç içe geçmiş; hatta putlara tapınırken bu putların kendilerini Allah'a yaklaştıracığına inanıyorlardı. Fakat cahili bu toplumda ahiret inancı çok zayıflamıştı. Çünkü toplumda yaşanan adaletsizlerin, hukuksuzlukların ve kötü davranışlarının hesabını vermeyi düşünmüyorlardı.

Bu bölgede Hz. İbrahim'e nispet edilen tevhit inancına bağlı az sayıda Hanif dinine inananlar ve Müşrik Araplar dışında, başka dinlere bağlı Arap kabileleri de yaşamaktaydı. (Nahl 16/103; Furkan 25/4; İbnü'l-Kelbi, 2017, 30-105; İbn Zevkan, 2016, 51-55). Bunlar; Hristiyanlar (Necran, Rabia, Gassan, Suriye, Habeşistan, Filistin ve Huzaa kabileleri), Yahudiler (Vâdi'ül-kura, Hayber, Teymâ, Yesrib, Himyer, Becile, Has'am, Kinaneoğulları, Harsoğulları ve Kinde) ve Mecusi (Temimoğulları, Irak'ta bazı kabileler ve İran bölgesi) müntesipleri idi. (İbn. Hişam, 2014, 1/ 64-70, 276-277, 285-286).

2.1 Hicaz Bölgesinin Sosyo-Kültürel Yapısı

Hicaz bölgesinde en önemli merkezi Mekke'dir. Mekke şehirlerin anası (Ümmü'l-Kura) olarak adlandırılmıştır. (Kasas 28/59). Kâbe'nin ve Hac ibadetinin Mekke ve çevresinde bulunması; Mekke'nin bu konumu elde etmesinde en önemli etkidir. Mekke'nin, Kabe gibi çok önemli bir dinî sembol ve ibadet merkezinin olmasının yanı sıra kuzey-güney, doğu-batı Arap yarımadasının ticaret yollarının kesişim noktası olması onu önemli bir ticaret şehri kılmıştır (Kureyş 106/1-4). Mekke bu yönü ile sürekli bir ticaret merkezi olmuştur. Ticaretin yoğun yaşandığı bu önemli şehir aynı zamanda farklı dinî akımların inanç ve sembollerinde de etkilenmiştir. Şirk/putperest inancının yaygınlaşmasının temel nedeni buna dayanmaktadır. Din ve ticaret merkezi olması bu bölgeye egemen olan kabile ve ticaret erbabını büyük servet sahibi kılmıştır. (Kehf 18/28; Sebe 34/35; Müddessir 74/11-12; Hümeze 104/1-3).

Mekke şehri, bölgenin en önemli panayırların düzenlendiği bir ticaret merkeziydi. Verimsiz dağlarla çevrili bir vadi olan Mekke'nin (İbrahim 14/37) ekonomisi son derece dışa bağımlıydı. Bu yüzden ticaret kervanları şehir pazarına indiği zaman törenlerle karşılanırdı (Cuma 6/11). Cahiliye döneminde Kureyş kabilesi Kur'an'da atıfta bulunduğu üzere (Kureyş 106/1-4) yazın Suriye'ye, kışın Yemen'e ticari seferler düzenliyordu. Kureyş, düzenlediği bu ticaret seferlerinde yol üzerindeki kabileler ile Sasanî ve Bizans imparatorlukları ile ticari sözleşmeler yapmıştı. Bundan dolayı Arabistan yarımadasında özellikle hac döneminde çok sayıda ticari panayırlar kuruldu. Bu panayırlarda ticari, toplumsal ve kültürel etkinlikler gerçekleştirilir, mallar değiştirilir, akrabalıklar kurulur, sözleşmeler yapılır, anlaşmazlıklar çözüme kavuşturuldu. Panayır mekanları genellikle yolların kesiştiği tarafsız bölgelerdeki geniş alanlar seçilirdi. Bütün düşmanlıkların askıya alındığı haram aylar uygulaması kan davalarının ticareti kösteklememesi ve panayırlara rağbetin artması bakımından özel bir önem taşımaktaydı. (Kallek, *Pazar*, 34/195).

Hicaz bölgesinde medenî ve bedevi iki toplumsal yapı yaşamaktaydı. Medeniler daha çok merkezi şehirlerde yaşıyorlardı. Kur'an, *el-A'rab* kavramını bedeviler için kullanmıştır (Yûsuf 10/100; Tevbe 9/101). Kur'an'da *A'rablar*; yaşadıkları çöl ve zor şartlardan dolayı katı tabiatlı, kaba, sert, cahil, eğitimi düşük kişiler ve sosyal yapıları olduğu bildirilir (Tevbe 9/101). Bu durum A'rabların içinde buldukları şartlardan kaynaklanmaktaydı.

İslam öncesi evlenmelerde, kadınla erkeği birbirine bağlayan nikâhın hukuki bir yaptırımı ve dinî bir geçerliliği yoktu. Kadın, aileye ancak çocuk doğduktan sonra dahil edilirdi. Kadınlar, özgür ve cariyeye olarak sosyal konumlara sahipti. (Nisâ 4/3, 25). Cariye kadınların toplumda daha çok bir meta, işçi ve cinsel obje olarak konumları vardı (Nisâ 4/ 36, 92; Nûr 24/33). Cariye bir kadını satın alan kişi, onu istediği gibi çalıştırma ve faydalanma hakkına sahip oluyordu. Kısacası satın alınan kişiyi bir metası olarak görüyordu. Hür olan bir kadının ise toplumsal bir konumu ve hukuki bir statüsü vardı. (Ermemiş, 2009, 77).

Cahiliye çağında genel olarak hür ve önemli bir aile dışındaki orta ve aşağı tabakalarda ki kadının hiç bir değeri ve konumu yoktu. Bu durum doğuştan başlıyordu. Bir adamın erkek çocuğu olursa sevinir, tören yapar; kız çocuğu olursa büyük üzüntü ve utanç duyardı. Cariye konumunda ki kadının kocası yanındaki değeri, onun bir metasından fazla değildi. Cahiliye çağında Arap erkeği âdet zamanlarında bir kadınla bir mekanda bulunmazdı. Erkek, âdet günlerinde ki kadınlarla birlikte yiyip içmezdi. Bazen, âdet gören kadın bu dönemde evden uzaklaştırılırdı. Kadınlar boşandığında, boşandıktan sonra bazen onlara

eziyet olsun diye, başkalarıyla evlenmesine bir müddet engel olunurdu. Bunun için karısını boşayan Arap, kadının iddet zamanı tamamlanacağı sırada onu tekrar alır ve tekrar boşar, o zaman bir yıl kabul edilen iddet müddeti yeniden başlayacağı için kadın yine başkasıyla evlenemezdi. Koca bu boşamayı üç defa tekrar edebilirdi. (Çağatay, 1957, 121).

Araplar bir kadını birinci veya ikinci boşamadan sonra tekrar alabiliyorlardı fakat üçüncü boşamadan sonra alamıyorlardı. Cahiliye çağı Arapları; kendi öz analarını, kızlarını, halalarını ve teyzelerini nikâhlarına alamıyorlardı. Kur'an-ı Kerim'in bu haramlığı aynı şekilde korumuş ve zikretmiştir (Nisa 420). Bu âyette de konu edildiği gibi iki kardeş ile evlenmek, Arapların âdeti idi. (Çağatay 1957, 124). Araplarda bir de, aile büyükleri uygun görmese de geçici bir zaman için yapılan müt'a nikahı vardı . Bu nikâha göre kadın kendi aile topluluğu içinde kalır, kocasına bir mızrak ve bir de çadır verirdi. Bu suretle erkek karısının kabilesinde buldukça onların halif'i (yeminli/sözleşmeli) sayılır, evlilik bağı devam ettiği müddetçe koca bu kabile ile birlikte hareket ederdi. Kadın müt'aya son vermek istediği zaman çadırın kapısını önce bulunduğu yönün tersine çevirir, koca bunu görünce kendi kabilesine dönüp giderdi. Bu şekildeki evlenmeden doğan çocuklar kadına ait olur ve filân kadının çocuğu diye anılırlardı. (Çağatay 1957, 124).

Cahili toplum yapısı hür, esir ve mevaliden oluşurdu. **Hürler**; aile topluluğunun veya kabilenin ortak adını taşıyan aynı hakları haiz kimselerdi. Kabile topluca göç eder, savaflara katılır, her konuda ortak ve eşit bir yaşama sahiplerdi. Kabile içinde kahinler, şairler ve cesaretleri ile savaşı kimseler vardı. Bunlar ortak haklara sahip ve yaşam içinde eşit statülere sahipti. Mekke'de Kusay soyundan olanlar ise sadece hürlerin üstünde bir sınıf teşkil ediyorlardı. Darün-Nedve kurulunu teşkil eden on kişi bu aile başkanları idiler. **Esirler**; hürlerin haiz oldukları saygınlık ve haklardan mahrumdular. Bu sınıf kölelerle cariyelerden oluşuyordu. Köleler veya cariyeler savaflarda yakalanır veya esir pazarlarından satın alınırlardı. Cahiliye çağında herhangi bir kabile başka bir kabile ile savaşarak onlardan esir alsa esire iyilik etmek istedikleri zaman onların alınlarına bir damga vurup bellik yaparak salıverirlerdi. Cahiliye çağında esirler ve cariyeler mal ve eşya gibi alınıp satılır, miras yoluyla bir kimseden ötekine geçer veya hediye edilir yahut da gelinin mehri olarak verilirdi. Köleler, sanat, ticaret ve çiftçilik işlerinde çalıştırılırdı. Köle veya cariyelerin işledikleri suçların cezaları, hürlerin cezalarının yarısı idi. Cariyelerden doğan çocuklar da esir veya cariyeye konumundaydı. Bu çocuklar arasında zeki ve üstün, kabiliyetli olanları, babaları isterse kendi neseplerine katıp evlat ilan edebiliyorlardı. **Mevaliler**, esirler ile köleler arasında orta bir sınıftı. Genel olarak mevali, hürriyet verilmiş köleler veya cariyelerdi. Herhangi bir köleyi veya esiri, sahibi özgür kılsa özgür kılının mevlası olur, onun kabilesine mensup sayılır, akraba niteliğini kazanırdı (Çağatay, 1957, 118-121).

Arap kabileleri çöl yaşantısına sıkı bir şekilde bağlı bir yaşam tarzları vardı. Şehirlerde yaşayanların büyük çoğunluğunun çöl yaşamı ile sıkı ilişkileri vardı. Bağlı buldukları kabilelere ait köy ve yerleşim yerlerine giderek çöl yaşamının kültürünü sürdürüyorlardı. Araplar şiirlerinin zenginliği, kılıçlarını keskinliği ve parlaklığı, develerinin çokluğu ve özellikleri, atlarının çevikliği ile ok ve yayları ile öğünürlerdi. Bir Arap küçük yaştan itibaren çöl, savaş, ticaret ve av ile uğraşırdı. Çöl yaşamında etkili ve güçlü kalmak için kabileler sürekli silahlarını birbirlerine karşı kullanmışlardır. Ficar savaşları diğer adı Eyyamı Arap bu savaşların kalıplaşmış ismi olmuştur (Ermemiş, 2009, 61-62).

Mekke toplumunda şiir ve hitabet sanatının önemli bir yeri vardı. Toplumda şairlerin önemli bir konumu vardı. Şairin bildirmesiyle savaş yapılır, ganimetler bölüşülür, düşman yerilir veya antlaşma yapılırdı. Hicaz toplumunda şairlerin yergisinden korkulur ve kaçınılırdı. Bu yüzden şairlere toplum içinde değer verilir saygı gösterilirdi. Tarihsel süreç içinde panayırarda şiir yarışmaları düzenlenir ve çok beğenilen şiir Kabe'nin duvarın asılırdı. Bu bağlamda Kabe'nin duvarında en beğenilen Muallaka'i Seb'a (Yedi Muallaka/Yedi Askıda şiirleri asılı idi. Şiirlere çok önem verildiği için altın mürekkeple en değerli malzemenin üzerine yazılarak asılırdı (Çağatay, 1957, 137; Ermemiş, 2009, 92-93).

Hicaz bölgesinde Yahudi ve Hristiyanlar da yaşamaktaydı. O bölgede çok sayıda Hristiyan ve Yahudi tüccar, köle ve işçi zanaatkâr bulunmaktaydı. Mekke ileri gelenlerinin bazılarının Yahudi ve Hristiyan kadınlarla yaptıkları evliliklerden doğan çocukları vardı. Bölgenin ileri gelen Mekkelileri ile bölgedeki özellikle Yahudilerle iş ortaklığı yapmaktaydı. Hristiyanlığı, Yahudiliği, Maniciliği, Mecusiliği din olarak benimseyen Arap kabileleri vardı. Ayetlerin konu ettiği bölgede ikici batiniliği (Düalist Gnostisizm) din anlayışı olarak çok sayıda kişi vardı. İkici Batiniliğin bölgedeki en hareketli merkezi Lahmiler'in başkenti Hire'dir. (Necef) Mekke ve çevresindeki birçok insanın Hire ile sıkı ilişkisi vardı. Mekke'li yazı bilenlerin çoğu yazmayı Hire'de öğrenmişlerdir. Mekke yazısına da *Hire Hattı (Hattu'l-Hîrî)* adı verilmiştir.

Kur'an; *Güneş'e ve Ay'a secde etmeyin* (Fussilet 41/31) derken, kastı sadece Harran Sabiilerinin inancını reddetmek değildir. Aynı zamanda, Mısır kökenli güneş kültürünü de reddetmektir. Arabistan Zerdüşti dini, Budizm, Hinduizm, Şamanizm ve Mısır güneş kültüründen etkilenmiştir. Kur'an'da Mısır ve

oradaki dini ve sosyal yapı çokça geçen bir coğrafyadır (Bakara 2/49-50, 61; Yûnus 10/87; Yûsuf 12/21.99; İsrâ 17/101-103;Zuhuf 43/51; A'raf 7/103-137; Yûnus 10/75-92; Tâhâ 20/20-24). Geçmişte Arabistan'a sefer düzenleyen Firavunlar olmuştur. Mısır'ı yöneten Sami kökenli kavimler de olmuştur. Arabistan ile Mısır arasında çok yönlü ilişkinin tarihi çok eskidir. Teyma vahasında Arap asıllı bir Osiris rahibi tarafından adanan Mısır tarzı bir dikilitaş bulunmaktadır. Kâbe'nin son inşası Mısırlı ustalar tarafından Müşriklerin ünlü putu Uzzâ, Mısır teslisinin bir parçası olan Tanrıça İsis'in Arap biçiminden başkası değildir. (el-Daly, 2013, 32-34,35,70; İslamoğlu, 2014, 25-26).

Mekke ve Hicaz bölgesi Hz. İbrahim'den sonra dini ve stratejik bir yerleşim yeri olmasından sonra nüfusu artmış ve önemli bir dinî ve ticaret merkez olmuştur. Arap yarımadası çöl iklimine bağlı göçebe *deve ve keçi çobanlığına dayalı bedevilik* yaşamının hâkim olduğu bir bölgedir. Sınırlı yiyecek şartlarında yaşayan ve ancak zorunlu ihtiyaçlarını temin derdinde olan bedevilerin temel besin kaynakları hurma ve süt idi. Av hayvanları, dağ keçisi, yaban sığırı, ceylan, yaban eşeği, tavşan, keklik, deve kuşu ve kertenkele yanında pişirilerek yenen veya hurma ile karıştırılmak suretiyle ezmesi yapılan çekirge de bedevi sofralarında yer almaktaydı. Bunun dışında yaşam için gerekli olan ekmek için buğday, pirinç vs. giyim için kumaş ve yazı için kalem, mürekkep ve kağıt Anadolu, Suriye, Irak, Mısır, Çin ve Hindistan'dan temin edilmekteydi. Bu durum farklı din, millet ve kültürler ile iç içe yaşamalarına ve bunların izlerinin bu bölgeye taşınmasına neden oluyordu. (Akdemir, 2019, 17)

İslam öncesi Arabistan'da, gerek Güney Arabistan ile Mezopotamya bölgesi, gerekse Akdeniz ülkeleri ile Uzakdoğu arasında gerçekleşen iki yönlü ticaret sayesinde bir takım pazar ve panayırlar açılmıştır. Bu panayırların, gerek Arap toplumsal yapısının canlanmasında, gerekse bölgede belli bir kültür ortamının şekillenmesinde önemli bir etkisi olmuştur. Şirkin/Putperestliğin merkezi oluşu nedeniyle dinî açıdan önemli bir ayrıcalığa sahip olan Mekke halkı bu ayrıcalıkların ticari yönde değerlendirmeyi başarmış ve komşu ülkelerle yaptıkları ticari antlaşmalarla Arap yarımadasındaki ticari ve kültürel hayatın canlanmasına katkıda bulunmuşlardır.(Brockelmann, 2002, 3; Usta, 2015, 31, 33-34). Çünkü İran dirhemi ve Bizans dinarının kullanıldığı ve Arabistan'da yaşayan bütün kabilelerin katıldığı panayırlar, ticari olduğu kadar kültürel bir alışverişe de kaynaklık etmiştir. Birçok bölgeden hac maksadıyla Mekke'ye gelen ve hac mevsiminde kurulan *Mina, Mecenne, Zülmecaz ve Ukaz* gibi büyük panayırları ziyaret eden insanlar, bu sayede şiiir ve hitabet yarışmalarının düzenlendiği ve birinci gelen eserlerin altın suyu ile yazılıp Kâbe duvarına asılarak ödüllendirildiği Arap kültür muhitini teneffüs imkânı bulmuşlardır. (Usta, 2015, 33)

2.2. İslam Öncesi Hicaz Bölgesinde Dinî Yapılar

Mekke ve çevresinin dini, coğrafi, ekonomik ve kültürel nedenlerinden dolayı bölgede farklı din ve milletler yaşamaktaydı. Bunlar: Yahudiler, Habeşliler, Nabatlılar, Bizanslılar, Sindliler (Hind-Pakistan/Altkıtahlar), Çinliler idi. Arap yarımadasında Şirk/Putperest dini inancının yanı sıra, bu farklı millet ve kültürlerle mensup Yahudiler, Hristiyanlar, Sabiiler, Dehriler, Mecusiler/İkinci Bâtıniler/Düalist Gnostikler (Zındıklar) yaşamaktaydı(Izutsu, tsz. 105-107; İslamoğlu, 2014, 27-28; Usta, 2015, 32-33). İnsan ve ağaç gibi varlıklara tapanlar yanında, deve at gibi hayvanlara, insan, cin gibi bazı görünmez varlıklara tapanlara da rastlanmaktaydı (el-Mesudî, 2007, 2/98; Brockelmann, 2002).

Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail Kâbe'yi inşa ettikten sonra Mekke, Kâbe'nin ve Hac ibadetinin mekânı olmuştur. Bundan dolayı şehir dini, ticari ve stratejik bir konum elde etmiştir. Bu şehir artık Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in ilahi vahye dayalı, tevhid dinine bağlı ve kendilerine Müslüman/Mü'min/ Hanif (Hac 22/78; Âl-i İmrân 3/67) denilen insanların ibadet ettikleri bir bölge olmuştu. Tarihsel süreçte gelişen olaylar sonucu Mekke ve çevresinde yaşayan insanların çoğu tevhid inancından uzaklaştı. Mekke toplumu ağaç ve taşlardan yapılan putları kutsallaştırmış ve onları Ka'be'nin içine, çevresine ve evlere yerleştirmişti (İbnü'l-Kelbi, 2017, 30-34) Bu putlara, insan-Allah arasında aracı kutsal nesnelere inanılıyordu. Bu süreç Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in ilahi dini tebliğinden sonra ki dönemde gelişen olaylar ile vuku bulmuştu. (ed-Dineveri, 2017, 59-60).

İslam öncesi Arap toplumunda genel manada put adı verilen tahta, altın ve gümüşten insan şeklinde olanlara *sanem*, taştan yapılmış olanlara *vesen* ismi verilmektedir. Müşrikler bu putlara dua eder, onlardan yardım diler, onlara ikramda bulunur ve onlar için Kurban keserlerdi. Müşriklerin putlarının en meşhurları *Hubel, Uzza, Lat, Menat ve Vedd* idi. Bunların dışında her kabile ve ailenin kendileri için edindikleri putları vardı. Bunlar Kureyş'e özgü putlardı(Günaltay, 1997, 564-66; Kurt, 2001, 10/ 2, 117). Bu putların her birinin ya bir totemle, ya bir hayvanla yahut tabiatla ilgili bir efsaneye dayanan garip bir tarihi vardı. Kurbanlar ve adaklar Kâbe yakınında bulunan Asaf ve Naile adlı putun yanında kesilir (Derzeve, 2012, 341), bu ikisi seks totemini simgelerken geri kalan diğer putlar, insanda görünen ve görünmeyen değişik bir takım arzuların ve

dürtülerin simgesi sayılıyordu. Kâbe'nin duvarlarında ise İbrahim, İshak, İsmail, İsa ve annesi Meryem'in suretlerine ulaşınca kadar değişik bir takım resimler bulunmaktaydı (en-Neşşar, 1999, 25)

Kur'an'da, Hicaz ve çevresinde tapılan putların bir kısmı hakkında bilgi bulunmaktadır. Kur'an'da müşriklerin putlarına *ensâb* (Mâide, 5/90; Meâric, 70/43), *esnâm* (En'âm, 6/74; A'râf, 7/136), *evsân* (Hac, 22/30; Ankebût, 29/17, 25), *cibt* (Nisâ', 4/51), *evliyâ* (A'râf, 7/30; Hûd, 11/20), *şufeâ* (En'âm, 6/70; Rûm, 30/13) gibi isimler verilmektedir.

Kur'an'da puta tapıcılığın çok eski topluluklara dayandığı bildirilmektedir. Hz. Nuh dönemi kavminin taptığı putlar, Mekke ve çevresinde de bilinmekte ve onlara tapınılmaktaydı. Kur'an Nuh döneminden bahsederken, toplumun ileri gelenlerinin kendi halkına: Tanrılarınızı bırakmayın, *Vedd, Suvâ, Yâğus, Ya'uk ve Nesr* (Nuh 72/21-24) idi. diyerek hitap ettikleri anlatılır. Bu ayet, Nuh (a.s.) kavminin yanlış itikatlarını haber vermektedir. Onlar, hem Kâbe'ye Allah'ın evi diyorlardı hem de onun içine put dolduruyorlardı. Rivayetlerde, Kâbe'nin içinde ve dışında 360 tane put bulunmaktaydı. Mekkeliler, önemli bir işe başlamadan önce, yolculuktan dönünce veya yolculuğa çıkacakları zaman, Kâbe'nin içinde bulunan ve putların en büyüğü sayılan *Hubel* putunu ziyaret edip onun önünde dua ediyorlardı. Araplar bir oğlan çocuğu sünnet ettirmek, bir nikâh kıymak, bir ölüyü gömmek istediklerinde, bir adamın soyundan şüphe ettiklerinde, bir yolculuk, bir ticaret, bir felaket, bir anlaşmazlık ya da başka bir amaç için istihareye yatmak istediklerinde *Hubel'e* giderlerdi (Derveze, 2012, 341). Kısacası Mekkeliler, bütün işlerine putların önünde dua ederek başlıyorlardı. Bayramlar, önemli günler, her tülü seyahatler, putların önünde yapılan dualarla başlıyordu. Putların önünde yapılan dualar, Mekke Müşriklerinin hayatlarının her safhasında yer alıyordu (Usta, 2015, 138-157) Bu örnekleri, Abdulmuttalib'in hayatının çeşitli safhalarında da görmekteyiz (el-Ezrakî, 1969,1/117; Sırma, 2008, 38 vd).

Mekke toplumunu putlara ve taşlara tapmaya sürükleyen nedenler şunlardır. Mekke'den uzaklaşan bir kimse, Kâbe'ye saygısından ve Mekke'ye olan derin bağlılığından dolayı, yanına kutlu bölgeden bir taş almaksızın uzaklaşmazdı. Nerede konaklarsa onu bir yere koyarlar ve tıpkı Kâbe'yi tavaf ettikleri gibi kendilerine uğur getirsin diye saygı ve sevgilerini ifade amacıyla onu tavaf ederlerdi. Kâbe'ye ve Mekke'ye olan saygıları da devam etmiş oluyordu. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den öğrendikleri üzere hac ediyor, umre yapıyorlardı. Bu davranışları onları gittikçe hoşlarına giden şeylere tapmaya götürdü. Bu yüzden asıl dinlerini unuttular. İbrahim'i ve İsmail'in dinini başkasıyla değiştirdiler. Putlara tapılar ve kendilerinden önceki toplumların durumuna düştüler. Hz. Nuh kavminin tapmış oldukları putları, hatırladıkları kadar yeniden ortaya çıkardılar. Aralarında İbrahim ve İsmail çağlarının âdetlerini devam ettirenler de vardı. Kâbe'ye saygı, onu tavaf, hac, umre, Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe, kurban sunmak, hac ve umre esnasında ihlâl (lebbeyk diye çağırış) gibi. Ancak bu âdetler birtakım âdetler daha katmışlardı. Nizar kabilesi ihlâl sırasında şöyle derdi. "*Buyur Allah'ım! Buyur! Buyur! Senin ortağın yoktur! Ancak bir ortağın vardır, o da senin hükmündedir. Sen ona ve onun sahip olduklarına hükmedersin!*" Telbiye ritüelini yerine getiriyorlardı ve O'nu birliyorlardı, bunun yanında ilahlarını da yanlarına katıyorlardı. Fakat sahipliğini yine O'nun eline veriyorlardı (İbnü'l-Kelbi, 31-34).

2.2.1. Kuran-ı Kerim'de Mekke ve Çevresinde Geçen İnanç Yapıları ve Tanrı Düşünceleri

Dini açıdan İslamiyet öncesi Hicaz'da egemen olan inanç, Müşriklik/Putperestlikti. Arap yarımadası ve çevresinde ağırlıklı olarak Yahudi, Hristiyan, Hanif, gökcisimlerine tapan bazı Arap kabileleri (Takkuş, 2009, 243; Çağatay, 1971, 57), Sabiiler ve Zerdüster bulunuyordu. Hicaz'da yaşayan Arapların çoğunluğu şirk inancını taşıyordu. Hz. İbrahim sonrası tevhid dininin tüm özellikleri değiştirilmiş, kültürel ve insani özellikler ile şekillendirilmişti. Din Mekke ve çevresinde yaşayan Arap kabilelerin ihtiyaçları ve çıkarlarına hizmet eden bir sisteme dönüştürülmüştü. Her kabilenin, kendine ait farklı tanrı konumunda olan çok sayıda putu vardı (İbn Hişam, 1/125). Putlar sade taş, insan, hayvan ve farklı nesnelere şeklinde de tasvir edilmişti. Tüm kabilelerce kutsal kabul edilen Kâbe'nin içi putlarla doluydu (İbnü'l-Kelbi, 2017; 68-69; İbn Hişam, 2016, 1/119).

2.2.1.1. Müşrikler/Putperestler

Şirk kelimesi, *şerike* fiilinden türemiş bir kelimedir. Ortak koşmak (ortaklık) demektir. Şirk, tevhid, kelimesinin zıddıdır. Kur'an-ı Kerim'de insanlar, tevhide, yani Allah'ı birlemeye davet edilmiş, O'na gerek zâtında ve gerekse sıfat ve fiillerinde ortak koşulması yasaklanmıştır. Şirk hususunda ciddi uyarılar yapılmıştır. Müşriklik; ortak koşma anlamına gelmektedir. Allah'a ortak koşan kişiyi ifade eder. Terim olarak Müşrik; Allah'a, ilah, rab ve ma'bud oluşunda, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul eden kimseye denir (Akdemir, 2019, 25-26).

Dinî anlamda şirk, Allah'ın *Rubûbiyyet* (A'râf 7/54; Câsiye 45/27), (sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı olduğunu kabul edip) *Ulûhiyyet* (Nahl 16/36), O'ndan başkasına ibadet etmektir. Başka bir deyişle müşrik,

Allahâ ait rubûbiyyet ve ulûhiyyet niteliklerinden birini, birkaçını bir başkasına veren kimsedir. Bu da putlara, ağaçlara, hayvanlara, kabirlere, semavî cisimlere, tabiat kuvvetlerine, ruhanî varlıklara ve insanlara yaratma, yönetme ve mülkte ortak vererek (rubûbiyyet), tapınmak, dua ve yönelme (ulûhiyyet) şeklinde meydana gelir. (Akdemir, 2016, 533-534) Bu işleri yapan kimselere müşrik/putperest denilir. **Şirk**, sadece Allah'a ortak koşmak, **Küfür** ise, küfür olduğu bilinen inançların kabulü, fiillerin işlenmesi ve sözlerin söylenmesi neticesinde meydana gelir. Genel anlamda Allah'a ortak koşarak sayısız ilahlara inanan Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Sabii ve Mecusi olmayan, ilahi dini, Peygamber ve kitapları bulunmayan Arap putperestleri ve benzerlerine bu isim verilir. Hicaz' da belirli bir dini olmayan, bir takım putlara tapan Araplara Kur'an-ı Kerim'in Müşrik (Nisâ 4/48, 116; En'am 6/19) ismini verirken, İslam tarihi ile ilgili kaynaklar, putperest ismini vermişlerdir (İbnü'l-Kelbi, 2017, 30-105). Kurân-ı Kerim'de Allah katında bir yakınlık elde etmek, yardıma muhtaç olmak ya da bu anlamda vasıta, aracı, anlamlarına gelen *Evlîya* (İsrâ 17/111), *Şefatçılar* (Zümer 39/43) ve *Şahitler* (En'am 6/150) gibi kavramlar da geçmektedir.

Şirkin kapsamı ulûhiyyette, rubûbiyyette, yönelişte ve ayinlerde, Allah ile beraber Allah'ın dışında başka varlıklara ortak koşmaktır. Vahiy, varlık düzleminde Mutlak Varlığın rubûbiyyet ve ulûhiyyet sıfatları gereği İslâm tevhid hakikatini yerleştirmiştir. Kur'an, Yüce Allah dışında hiçbir varlık ve nesneye olağanüstü nitelikler yüklememiş ve kutsiyet atfetmemiştir (Akdemir, 2016, 530) Şirk kavramı genel bir kavramdır. Çeşitli inançları kapsayabilir. Birbirine karışmış ve biri diğerinin içine girmiş inançları da içerebilir. Bu inançları genel bir ilke birleştirmiş olabilir ki, o da Allah ile beraber Allah'ın dışındaki bir varlığa ortak koşmaktır. İsterse bu Allah dışındaki varlık bir put olsun; bir melek, bir şeytan ya da tabiat güçlerinden bir güç olsun; isterse bu şirk koşma eylemi Ulûhiyyet, Rubûbiyyet, İbadet, Ayin ya da Şefaatçi kılma, yakınlık, ilişki kurma amacıyla kabul edilsin, fark etmez (Derveze,2012, 325)

Arap müşriklerin, kendileri ile Allah arasında arabulucuları, şefaatçıları ve şürekâsı (ortakları) vardı. Bunların yanında Allah'ın dengi, benzeri ve asıl ortağı kabul edilen şürekâsı vardı. Müşrikler birinci çeşit şürekâsı, arabulucusu ve şefaatçısına *Veliler*, *Şefaatçılar* ve *Şehidler* adını veriyorlardı. Diğerlerine ise *Ortaklar*, *Rabler*, *Nidler* ve *İlahlar* adını veriyorlardı (Derveze, 2012, 337).

Cahiliye Araplar'ı Allah'a ve *Ahiret Günü*'ne inanıyordu. Allah'a gereği gibi idrak etmedikleri için tevhidin özünü yozlaştırmışlardı. En önemlisi onları şirke götüren en önemli neden Allah'ın Rubûbiyyetini tahrif etmiş olmalarıdır. Allah mükemmel ve yüce varlık olmasına karşın ona eksiklik ifade eden aracılık düşüncesi, onları putperest / müşrik yapmıştı. Kuşkusuz putlara ibadetin en önemli nedeni de işte bu şefaat algısı olmuştur. Cahili Arab'ın inancında Put bir taraftan mabut, diğer taraftan ise bireyle Allah arasında aracılık eden kutsal varlık olarak görülürdü. (Akdemir, 2019, 32) Cahiliye Arabının inancında Putlar Allah nezdinde saygındır. Onları memnun etmek Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak anlamına gelecektir. Putlara taparak aslında Allah'a ibadet ettiklerine inanıyorlardı (20 Zümer 39/3). Cahiliye Araplarına göre Allah adına yeryüzünde putlar söz sahibidir. Putlar Allah'ın temsilcisidir. Allah'ın bu varlıklar aracılığıyla hayata müdahale ettiğine inanılıyordu (Akdemir, 2019, 33).

Cahiliye Arab'ı fal oklarını o kadar çok içselleştirmişti ki rivayetlere göre bu okların Hz. İbrahim ve Hz. İsmail döneminden kaldığına inanılıyordu. Nitekim Kâbe'nin içerisinde bu iki kutlu zatı ellerinde fal okları bulunarak resmetmişlerdi. Kur'an müşriklerin fal oklarına olan bu inanışlarının boş ve anlamsız olduğunu vurgulamıştır. " ...dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı." (Maide 5/3; Bkz. Maide 5/90).

Tüm şirk anlayışları rubûbiyyet ve ulûhiyyette şirk anlayışının içinde değerlendirilebilir. Allah'a ait tüm yüce ve kutsal niteliklerin farklı nesnelere verilmesi rubûbiyyette şirk anlayışı içinde değerlendirilir. Allah dışında farklı nesnelere dua, ibadet, kurban, itaat, yönelme, bağışlanma, tövbe gibi genel manada ibadet içindeki tüm yönelişler ise ulûhiyyette şirk anlayışına girer (İzmirli, 2013, 355-356; Akdemir, 2016, 534-535).

Şirkin zıddı tevhiddir. Tevhid, Allah'ı zâtı ve sıfatları ile eşsiz ve tek kabul etmek, O'na ait bir niteliği sadece Allah'a atfetmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaktır. (Akdemir, 2019, 92) Şirk ile tevhid birbirinin zıddıdır. Birinin olduğu yerde diğeri yoktur. Allah'tan başkasına olağan üstü nitelikler verme, varlık kapasitesinin üstünde konum verme değer atfetme, kutsama, dua, yönelme ve ibadet şirkidir. Allah varlık olarak, müşrikler tarafından yaratıcı, kudret, yücelik ve kudsiyet sahibi olarak inanılmakta ve bilinmektedir. Müşrik Arap toplumunda, Allah'a kulluk inancı yer almakta ancak, Allah'a ibadet ve iletişim kurmada putlar, *aracı tanrı* konumunda önemli bir yer teşkil etmektedir. Vahiy öncelikli olarak bu aracı olma inancını reddetmiş ve kabul etmemiştir. Bu inancı ciddi bir tenkide tabi tutmuştur. Allah, varlık olarak her şeyi işitmekte, görmekte ve duymaktadır. Allah, yüce, kutsal ve mükemmeldir. Vahiy, Mekkeli müşriklerde yeniden bir tanrısal tasavvur oluşturmak için Tanrı'da olması gereken eşsiz ve üstün nitelikleri

vurgulamıştır. Tanrısal tasavvurda yeniden bir zihni sorgulama ve açılım yapmak için Allah'ta olması gereken özellikleri, isim ve sıfatları ile hatırlatmıştır. Vahiy bu yaklaşımla özellikle taş ve ağaçtan putların basit, niteliksiz, faydasız ve anlamsız nesnelere olduğunu da ortaya koymuştur. (Akdemir, 2020, 1794) vahiy, Allah'ı nitelerken, her şeyi ile yetkin ve yeterli olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yüzden hiçbir kişi, varlık ve nesneyi aracı olarak kabul etmemiş ve onlara ihtiyacı olmadığını vurgulamıştır. Allah'a ulaşmak için herhangi bir varlık veya nesneyi aracı kılmak Allah'a noksanlık ve eksiklik ifade etmektir. Allah yüce ve mükemmeldir ve her türlü eksikliklerden uzaktır. Bu yüzden Allah aracı olmayı kesinlikle reddetmiştir. Allah varlığı ve rubûbiyeti gereği irade ve hükmünde hiçbir ortağı yoktur, dilediğini yapma, hüküm koyma ve karar almada ortağı yoktur. (Akdemir, 2020, 1794, 1796, 1797)

2.2.1.2. Kur'an'ın Yahudilik ve Hristiyanlık Tanrısal Tasavvuru

Kur'an'ın formel ahkâmı, Yahudi, Hristiyan ve Arap kültü dahil genel olarak Sami kültüre ait tasavvur ve teamüllerden bağımsız değildir. Kur'an ahkâmının içinde teşekkül ettiği Kuzey Arapları, Hicaz halkı diğer bölgelerle ekonomik ilişkilerinden dolayı dini düşünce ve inanışları yabancı medeniyet tesirlerinden kopuk olmamıştır.

Mekke, din ve ticaret merkezi olduğu için buraya gelen farklı milletlere ait kişiler, kendi inanç, örf, adet ve geleneklerini de getirmişlerdir. Diğer medeniyetlere nazaran Arapların tasavvur ve teamüllerinde Yahudilik en önemli etkiye sahiptir. Araplar, Medine ve Hayber kanalıyla Yahudi kültüründen etkilenirken, Mekke'de Suriye ve Habeşistan ticaret vasıtalarıyla Hristiyan ve İran tesirlerinin etkisinde kalmıştır (Watt, 1993, 14).

Yesrib, Hayber, Teyma, Vadi'l-Kura, Fedek Taif, Eyle ve Makna gibi şehirler yanında Güneyde Yemen ve Umman'a yerleşmişlerdir. Yahudiler Araplarla karışık yaşayarak, ticaret, sanat, ziraat, kuyumculuk, demircilik, silah vb. çeşitli mesleklerle uğraşmışlar, bazı sanat ve meslekleri tasallutlarına almışlardır (Günaltay, 2006, 252-255).

Yahudilik, Arap yarımadasına nüfuzu bakımından en eski ve etkisi bakımından da en önemli bir dindir. Yesrib Yahudileri bedevi Araplara göre daha medeni ve aydın olduklarından İsrail'e ait pek çok ritüel ve gelenek, Tevrat'a dayanan pek çok rivayet ve hurafe Araplar arasında yayılmıştır (Günaltay, 2006, 86, 89). Yahudiler, Tevrat'ın bazı öğretilerini ve Tevrat'la bağlantılı ustürelere (masallar/efsaneler) Arap yarımadasında yaymışlardır. Hatta cahiliye devrinde Ensar'ın ilim, kültür ve medeniyette Yahudileri kendilerinden üstün saymalarından dolayı, işlerinin pek çoğunda Yahudilere uydukları kaydedilmiştir. Öyle ki Medine'de Araplar, çocuklarının okuma yazma öğrenmeleri ve kültürel yönden gelişmeleri için Yahudilerin eğitim öğretim kurumu olan **Beytu'l-Midrâs'a**, Yahudi ailelerin yanına vermekteydiler. Bu da eğitim öğretim ve çeşitli alan ve adetlerde Arap kültürünün Yahudi kültürüyle karışmış olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında her toplumun bilgili ve cahili kişileri olduğu gibi Yahudilerden de cahiller olduğunu Kur'an ifade etmiştir (Bakara 2/278).

Miladî birinci asrın sonlarına kadar kendilerini Yahudilikten ayrı yeni bir dinin müntesibi olarak görmeyen Hristiyanlar, Tanrı konusunda da Yahudilerden farklı bir inanca sahip değillerdi. Hz. İsa'ya Tanrı'nın oğlu deniliyor, ancak asla Tanrı denmiyordu (Aydın, 2000, 3/4; Weigall, 2002, 95-100). Kendilerini Esseniler veya Ferîsiler gibi bir Yahudi mezhebi olarak gören ilk Hristiyanlar (Gündüz, 2001, 53-57), ilk dinî metinleri olan *Markos* incilini de İsa'nın ölümünden yaklaşık 30 yıl sonra yazmışlardı. *Aziz Paolos'un Mektupları* da yine aynı dönemlerde, M.S. 52 ve 64 yılları arasında yazılmıştı. Bu ilk metinler başta olmak üzere, tüm otantik metinlerde İsa'nın Tanrı olduğu şeklinde ayetler yer alıyordu. Hristiyanlık, ancak miladî birinci yüzyılın sonlarında doktrinleşmeye başlamış ve bu süreç, İznik Konsili'ne (325), hatta Efes ve Kadıköy (451) Konsili'ne kadar devam etmişti. Bu dört yüzyıllık zaman dilimi içerisinde, Hristiyanlık ayrı bir din olarak kurumsallaşmaya kadar, yayıldığı coğrafyadaki farklı dinî ve felsefî görüşlerin; özellikle Tanrı anlayışı konusunda Yahudiliğin, Gnostizmin ve Helen kültürünün etkisi altında kalmıştı (Armstrong, 1998, 151-180).

Yahudi ve Hristiyan dinlerinin tarihi süreçte asıllarının değişime uğratıldığı, dini hükümlerinin kaldırıldığı ve değerlerinin büyük anlam kayması uğratıldığı tarihi bir gerçektir. Her ilahi dinde olduğu gibi Yahudi ve Hristiyanlıkta da dinin özünün değiştirilmesi kendi inananları tarafından yapılmıştır (Âl-i İmrân 3/64).

Yahudiler ve Hristiyanlar ellerinde ilahi kitapları olduğu halde dini değerleri tahrif etmiş ve değişime uğratmışlardır. Dinin kavramları ve emirleri üzerinde yapılan tahrif dinlerini yozlaştırmıştır. Bu anlayış, onları dinlerinin özünden uzaklaştırmış, inanç, ibadet ve ahlakta tahrife götürmüş ve şirke düşürmüştür. Kur'an, Yahudi ve Hristiyanların kitaplarının özünü değiştirdiklerini (Bakara 2/79; Tevbe 9/30). Peygamberlere (Allah'a (Bakara 2/116; Âl-i İmrân 3/78; Mâide 5/18, 72,73.) ve Meryem'e (Nisâ 4/156;

Mâide 5/75; Tevbe 9/30) yalan ve iftirada bulduklarını, Tanrı kavramı inancını değiştirdiklerini ve yozlaştırdıklarını (Bakara 2/116; Âl-i İmrân 3/78; Mâide 5/18, 72,73.) bilginleri ve din adamlarını rabler edindiklerini (Tevbe 9/31) Allah'ın ayetlerini gizlediklerini ve tahrif ettiklerini (Âl-i İmrân 3/70; Mâide 5/15) dinlerinde aşırı gittiklerini ve kitaptaki bilgileri gizlediklerini (Mâide 5/15) bildirmektedir. Vahiy, özellikle Yahudi ve Hristiyanların tanrı inancına yönelik yapmış oldukları tahriften dolayı çok sert bir şekilde eleştirmiştir.

Kur'an, Yahudileri, Mutlak Varlığın Rubûbiyyet makamına ihanet (Nisâ, 4/51-52.), kendilerinin Allah'ın oğlu olduğu (Mâide 5/18), Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğu (Tevbe, 9/30), Allah'ın elinin bağlı olduğu (Mâide 5/64), fakir olduğu (Âl-i İmrân, 3/181) ve kısa bir müddet haricinde azaba uğramayacakları (Bakara, 2/80; Âl-i İmrân, 3/24) gibi inanç, düşünce ve eylemlerini eleştirmiş, uyarılarda bulunmuş ve bunları reddetmiştir.

Kur'an Hristiyanları, Mutlak varlığın rubûbiyyet ve ulûhiyyet özelliklerine yükledikleri anlam, inanç, düşünce ve eylem bağlamında eleştirmiştir (Bakara, 2/116; Âl-i İmrân, 3/49-51, 171; Tevbe, 9/30). Vahiy, Tanrı'nın Baba, Oğul (İsa) ve Kutsal Ruh şeklinde üç kutsal kişilik olarak tanımlandığı Hristiyan doktrinini eleştirir ve uyarılarda bulunur. Bu doktrine göre her kişilik Tanrı'dır, birlik içinde bir arada var olmaktadır, aynı anda eşit ve sonsuzdur. Yani Tanrı, her ne kadar bir olarak görünse de aslında o üç ayrı tam tanrıdan oluşmaktadır. Vahiy, aşkın, yüce ve mutlak bir tevhid anlayışıyla, bu itikada aykırı olan düalist ve antropomorfist Hristiyan Tanrı itikadını, İsa'yı Tanrının enkarne olmuş hali olarak değerlendiren Hristiyan teolojisini eleştirmiş ve reddetmiştir (Mâide 5/17, 72-73; Akdemir, 2017, 183-184).

Kur'an, Yahudi ve Hristiyanları Allah'a çocuk isnat etmelerinden dolayı eleştirmiştir. Vahiy, Yahudilerin Hz. Üzeyir'in Allah'ın oğlu iddiası ve Hristiyanların Hz. İsa'nın tanrının taşıdığı beden ve tanrının temel bileşenlerinden bir parça olduğu inancını, asılsız ve söylentiden öte bir şey olmadığını belirtmiştir (Tevbe 9/30). Kur'an Teslis İnancını eleştirmiştir.

Kur'an, teslis inancını reddederken, Allah'ın tek ve eşsiz olduğunu vurgulamış, Metafor dil sanatını kullanarak geliştirilen teslis inancını sorgulamıştır. Kur'an, teslis inancının Hz. İsa sonrası gelişen bir inanç ve düşünce olduğunu ortaya koymuştur. Bu inancın mantıksal düzlemde temelsizliğini tüm boyutu ile reddetmiştir. Mâide 5/117

Kur'an, Allah'ı, Hz. İsa'da Kişileştiren (Hulul), O'nu Tanrı ve Tanrının Oğlu Gören Hristiyan İnancını Eleştirmiştir (Maide 5/17, 72-73). Hristiyanlar, Hz. İsa'yı bir insan değil, insanlığı günahattan kurtaracak insan gibi yaşayan, Tanrı'nın oğlu olarak inanmış ve ilah seviyesine yükseltmişlerdir. Hristiyanlık, Mesih merkezli bir inanca dönüşmüştür. O, öz olarak Allah'a dayanır ve bu yüzden O, Allah'ın Oğlu'dur ve Allah ile aynı cevhere sahiptir. Tanrı'nın kendisidir ve Tanrı'nın Oğlu'dur ve ikisi birdir (Paçacı, 2002, 168).

Kur'an, Yahudi ve Hristiyanların Din Adamlarını Kutsallaştırmasını Eleştirmiştir. Tanrıyı beşer boyutuna indirgeyip, beşeri boyutu ile niteleyince, peygamberlerini de kutsallaştırıp Allah'a ortak koşmuşlardır (Tevbe 9/31). Kur'an, Yahudi ve Hristiyanları Doğru Bilgi/İnanç ile Yüzleşemedikleri İçin Eleştirmiştir (Âl-i İmrân 3/64).

Allah'ın tek eşsiz oluşu (tevhid) vahyin temel öğretisidir. Kur'an, sağlıklı bir dinin temelini tevhide dayandığını vurgulamıştır. (Bakara 2/163, 255) Allah'a ortak koşmak affedilmeyen en büyük insani günahdır. Kur'an, Allah dışında peygamberler dâhil hiçbir varlığın kutsal ve yüce olmadığını, hiçbir tanrısal özellik taşımadığını belirtmiştir. Hz. İsa bir beşerdir ve Allah'ın elçisidir. Allah bir olduğuna, doğurmadığına ve dolayısıyla oğlu olmadığına göre, Kur'an açısından inkarnasyondan söz etmek mümkün değildir (Akdemir, 2017, 183).

2.2.1.3. Hanifler ve Tanrı Tasavvurları

Kur'an'da "Hanif" ve "Hanifler" kavramının geçtiği bir dizi ayet vardır. Bu ayetlerin bir kısmı Mekki, bir kısmı Medeni'dir. Bir kısmı İbrahim, bir kısmı Peygamber'in çağrıda bulunduğu dini nitelemekle ilgilidir. Bir kısmı ise geneldir. Hepsisi de *Tevhid* ve *Muvahhidler* anlamını taşıyor. (Nahl 16/123. Bkz. Al-i İmrân 3/67-68; En'am, 6/161; Yunus 10/104-105; Derveze, 2012, 431).

Hanif hanife kökünden türeyip eğilim duydu, saptı anlamına gelmektedir. Hanif kavramının Kur'an'da geçmesi ve kullanılmış olması bu kavramın vahyin inişinden önce kavramlaştığı, Hicaz bölgesinde hangi anlama geldiği çok iyi bilindiği ve Arap dininde kullanıldığı bir gerçektir. Kur'an vahyinin Hanif kavramına yüklediği anlam da bu bağlamda çok önemlidir. Kur'an-ı Kerim Hanif kavramını şirki reddeden (En'am 6/151; Nahl 16/123), Allah'a ortak koşmayan (Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3 67-68; Hac 22/30-31), tevhid düşüncesi (Yunus 10/104-105) ve inancını benimseyenler anlamında kullanmıştır.

Hanif kavramının çoğulu Hunefâe kavramı peygamberlikten önceki şirk dininden sapan ve Allah'ı birleyen, tevhide inanan Araplar için kullanılıyordu. Bu kavramın Sabee ve Sabiiler kavramlarının anlamı arasında bir benzerlik vardır. Aralarında ki fark *Hanif* ve *Hunefâ* kavramının Kur'an'da daha fazla ve sık olarak, tevhidin anlamı ve muvahhidlerin niteliklerini daha açık biçimde ifade eden cümlelerde geçmiş olmalarıdır. Yalnız bunlar, Sabiiler kavramının kullanıldığı gibi, dini bir inanç sahibi kimseleri nitelendirme bağlamında kullanılmamıştır. (Nahl 16/123. Bkz. Al-i İmrân 3/67-68; En'am, 6/161; Yunus 10/104-105).

Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abduluzza, Osman b. el-Huveyris b. Esed b. Abduluzza, Ubeydullah b. Cahş b. Riab gibi putları terk eden bazı Mekkeliler de bulunmaktadır. Sabiiler ile Hanifler, atalarının şirke dayalı dinlerinde ya da putperestliklerinden ayrılan, Hicaz'ın aynı düşüncedeki kişileridir (İbnü'l-Kelbi, 2017, 33-105)

Hicaz bölgesinde yaşayan insanlar, Hanif dinini saf ve özgün bir din olarak kabul ediyorlardı. Onlar Yahudilik ve Hristiyanlığın özgünlüğünü yitirdiğini, tahrif edildiğini ve bunlara pek çok beşeri unsurun karıştığını düşünüyorlardı. Bölgede bulunan Yahudi ve Hristiyanlar ile bu dinleri kabul eden bölge halkının bir bölümü ile Hanif dinine mensup insanlar arasında İbrahim ve dini hakkında tartışmalar yaşanıyor. (Âl-i İmrân 365-68; Bakara 2/130-140). Özellikle bölge halkının inanç ve din konusunda ciddi tartışmalara yaşadıkları, şirk inancından duydukları anlamsızlık ve tiksintiden dolayı Hanif dinine yöneldikleri bir olgudur.

2.2.1.4. Mecusilik ve Tanrısal Tasavvuru

Mecûsiler'den Kur'an'da sadece bir yerde bahsedilmekte (Hac 22/17) fakat bunlar hakkında da bilgi verilmemektedir. Eski Müslüman araştırmacıların çoğunluğuna göre Mecûsiler Ehl-i kitap değildir. Şehristânî'ye göre Mecûsiler'in kitabî olmaları şüphelidir (Şehristânî, 2015, 189, 213, 222). Şehristani, Mecusiler'in iki ana prensip ortaya koyduklarını birinin nur diğerinin zulmet olduğunu, bunların Farsça karşılığının Yezdan ve Ehrimen olduğunu ifade eder. Mecusilerin nur ve zulmet teorisinde nurun ezeli, zulmetin ise muhdes olmasında, nurdan, şer nasıl ortaya çıkar diye tutarsızlığını tartışır (Şehristânî, 2015, 212).

Mecûsilik, İslâmî kaynaklarda Zerdüştiliğe verilen addır. Arapça'da çoğul anlam taşıyan mecûs kelimesinin tekili mecûsîdir. Bu kelimenin eski İran dilindeki aslı maguştır. Yunancası magos olan kelime Ârâmîce yoluyla Arapça'ya geçmiştir. Mecûsîlik ile Zerdüştilik arasındaki ilişki hakkında farklı görüşler bulunmakla beraber, Zerdüş'tün getirdiği doktrin ile Mecûsîlik özde birbirinden farklıdır. Zerdüştiler'in kutsal kitabı, milâttan sonra 5. yüzyıl civarında yazıya geçirilmiş bulunan Avesta'dır. "Hikmet, bilgi" anlamına gelen Avesta'nın dili Pehlevîce (Eski Farsça) olup ifade ve içerik bakımından anlaşılması oldukça zor bir kitaptır. Bu sebeple ona *ilim* anlamına gelen ve *Zend* adı verilen şerhler yazılmıştır. Zamanla bunların birleşmesiyle Zend-Avesta meydana gelmiştir. Bu dindeki anlayışa göre aydınlığın efendisi Ahura Mazda ile karanlığın efendisi ve şer kuvvetlerin başı şeytan Angra Mainyu (Ehrimen) arasındaki mücadeleyi Ahura Mazda kazanacak ve onun mutlak hâkimiyeti güneş gibi aydınlık olacaktır. Bu sebeple Mazdaistler (Mecûsiler) ideal temizlik ve aydınlığın sembolü olarak ateş yakarlar ve onlara "ateş yakan" anlamına "Asravan" denirdi. Onların bu geleneği Müslümanların dikkatini çekmiş ve onları "ateşperest" olarak nitelendirmişlerdir. Zerdüş'ten sonra insanlar, onun karşı çıktığı çeşitli ilâhlara tapınmaya başlamışlar, böylece çok tanrılı inançlar yaygınlık kazanmıştır. (Şehristânî, 2015, 189,213, 222).

2.2.1.5. Sâbiiler ve Tanrı Tasavvurları

Sâbiûn kelimesi din değiştirmek, bir dinden çıkıp başka bir dine girmek, dış çıkmak, belirmek, geçmek, saldırmak, yüklenmek ve karşı çıkmak anlamlarına gelen se-be-e fiilinden türemiştir (İsfehânî, 2005, 276). Araplar Hz. Peygamber'i Sâbiû diye isimlendirmişlerdir. Bunun nedeni Hz. Peygamber, Arapların inandıkları ve yaşadıkları dinden başka bir dini tebliğ etmiştir (Râzî, 1981, 3/112; Kurtubî, 2006, 2/161). Başka bir ifade de Sâbiû'ler kitap ehli'nin dininden çıkmış olan kimselere verilen bir adıdır (Kurtubî, 2006, 2/161).

Sâbiiler hakkında Kur'an'da üç ayet geçmektedir. İki ayette mü'minler, sabiiler, yahudiler ve hristiyanlar birlikte konu edilirken üçüncü ayette bunlara ek olarak müşrikler ve mecusiler de konu edilmiştir. " Şüphesiz iman edenler; yahudilerden, hristiyanlardan ve sâbiilerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir." (Bakara 2/62; Bkz. Bakara 2/62; Maide 5/69). İslam düşüncesinde Sabiiler ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür (Derzeve, 426).

- ✓ Kestikleri yenmeyen, kadınları evlenilmeyen Yahudi ve Mecusilerden bir topluluk (Taberî, 2001, Kahire, 2/36).

- ✓ Meleklerle tapan, kibleye doğru dönüp namaz kılan ve Zebûr okuyan bir kavimdir (Taberî, 2/37; İbn Kesir, 1999,1/433).
- ✓ Güneşe tapan ve günde beş vakit ona doğru ibâdet eden kimselerdir. (Râzî, 1981, 3/112).
- ✓ Kitap ehlinde bir gruptur, Allah'ın varlığına inanan, meleklerle tapan, kibleye doğru dönüp namaz kılan, Zebûr okuyan bir kavimdir. Her dinden bir şey almış senkretik bir dini anlayışları vardır (Derveze, 2012, 426.).
- ✓ Bütün peygamberlere inanan, yıldızlara inanan ve onlara otuz gün oruç tutan, Yemen'e doğru günde beş vakit namaz kılarlar, Irak bölgesinde yaşayan bir topluluktur (İbn Kesir, 1/ 433; Derveze, 1/426).
- ✓ Her hangi bir dine bağlı olmayan, fitratları üzere kalan ve bir dinleri olmayan topluluktur (Derveze, 2012, 426).
- ✓ Peygamberin çağrısının kendisine ulaşmadığı kimselerdir. (İbn Kesir, 1999, 1/434).
- ✓ Sâbiiler'in dinlerinin temeli Hz. Nuh'a dayanır (Kurtubî, 2006,2/ 161; Derveze, 2012, 1/ 426).

Sâbiileri yıldızlara tapan bir topluluk olarak kabul eden görüşe göre Sâbiilerin inancı hakkında iki ayrı fikir vardır.

- 1. Allah âlemin yaratıcısıdır. Ancak O, yıldızları yüceltme ve onlara ibâdet, duâ ve hürmet için yönelmelerini ve kible kabul edilmelerini emretmiştir.
- 2. Allah âlemleri ve yıldızları yaratmıştır. Fakat âlemdaki düzeni sağlayan bu yıldızlardır. Bundan dolayı insanların, onlara saygı göstermesi gerekir. Çünkü yıldızlar âlemi idare eden ilâhlardır. Yıldızlar da Allah'a ibâdet ederler. (Râzî, 1981, 113).

Hac suresi geçen Mecusiler ve müşriklerin, Sâbiilerle beraber zikredilmesi, Sâbiileri, Mecusilikten ve Allah ile birlikte yıldızlara ve meleklerle ibadet etmeyi kapsayan şirkten uzaklaştırmış olmalıdır. Mecusilerin Bakara ve Mâide surelerinde müminlerle Yahudilerle ve Hristiyanlarla yani apaçık ya da tevile dayalı bir tevhidi inanca sahip olan Muvahhidlerle zikredilmesi, onların da herhangi bir şekilde tevhid inancına bağlı muvahhidler olduğunu çağırıştırılmaktadır. Müfessirler bu noktaya dikkat çekmemiş bulunuyorlar (Derveze, 2012, 1/426).

Peygamberin yaşadığı dönemde Araplar, atalarının dininden dönen ve yeni bir dine girenlere *Sâbiî* adını veriyorlardı. Buna bağlı olarak Peygamber'i ve ilk Müslümanları bu isimle yâd ediyorlardı (Derveze, 2012, 1/427). Kur'an bu düşünce sahiplerini Bakara ve Mâide surelerinde muvahhidler düzleminde ele almış ya da en azından onların Arapların dininden ve şirke bulaşan geleneklerinden ayrı kimseler olduğunu ifade etmiştir. Bu kavramın Kur'an'da kullanılmış olması, onun peygamberlikten önce de kullanılan kavramlardan biri olduğunu gösterir (Derveze, 2012, 1/426).

DEĞERLENDİRNE VE SONUÇ

Hicaz, İslâm'ın sembolü Kabe'nin, Hz. İbrahim ve Hz İsmail tarafından inşa edildiği bölgedir. Mekke, Kabe'nin inşa edilmesinden sonra bölgenin en önemli dinî ve ticari merkezi olmuştur. Dönemin Arap yarımadasının en canlı ve dinamik bir bölgesi özelliğini taşımaktadır. Bölge dinî ibadetini yerine getirmek isteyenlerin, tüccarların, farklı din ve kültüre ait kişilerin yoğun bir uğrak yeri olmuştur. Bölge coğrafi, iklim ve stratejik konumunun yanı sıra dışarıdan farklı toplumlara ait kültür ve inançları da barındırmıştır. İbrahim'i dinlerin ve tevhidin yaşandığı bu bölge canlı ve yoğun yapısı ile kısa sürede büyük değişim ve gelişim göstermiştir. Bölgeye dinî yapısı gereği önemli aileler ve kabileler yerleşmiş ve egemen olmaya çalışmıştır. Farklı din ve kültürler, bölgede kendisini hissettirmiştir. İlahi vahyin ve tevhidin merkezi olan bu şehir farklı din, kültür ve inançların etkisini altında kalmış, ortaya eklettik bir din ve sosyo-kültür yapısı ortaya çıkmıştır. Başlangıçta tevhidin sembolü olan Mekke, farklı din ve kültürlerin etkisi ile şirkin ve putperestliğin merkezi haline dönüşmüştür. İbrahim sonrası ilahi vahyin inanç, ibadet, hukuk, ahlak ve sosyal ilkeleri tamamen özünden uzaklaştırılmıştır. Dinin ve tevhidin özü değiştirilmiş ve yozlaştırılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in indiği dönemde toplumun ibadet, inanç, ahlak, hukuk ve sosyal yapısı bunu gözler önüne sermektedir.

Ticaretin yoğun yaşandığı bu önemli şehir aynı zamanda farklı dinî akımların inanç ve sembollerinde de etkilenmiştir. Şirk/putperest inancının yaygınlaşmasının temel nedeni buna dayanmaktadır. Din ve ticaret merkezi olması bölge insanını büyük servet sahibi kılmıştır. Cahiliye döneminde bölge yazın Suriye'ye, kışın Yemen'e düzenlenen ticaret seferlerinin kavağı durumundaydı. Anadolu, Afrika ve Arap yarımadasının Kuzey devletleri ile ticari ilişkiler kurmuşlardır. Deniz ticaret

yoluyla da uzak doğu ile ir ticaret gerçekleştirmişlerdir. Ticari bir merkez olmasından dolayı, hac mevsiminde panayırlar kurulurdu. Bu ortamlarda ticari, toplumsal ve kültürel etkinlikler gerçekleştirilirdi.

Hicaz bölgesinde medenî ve bedevi iki toplumsal yapı yaşamaktaydı. Arap kabileleri çöl yaşantısına sıkı bir şekilde bağlı bir yaşam tarzları vardı. Şehirde yaşayan Araplarında çöl yaşamı ile de sıkı bir bağları vardı. Bölge insanı çöl ve zor şartlardan dolayı katı tabiatlı, cahil, kaba, sert yapıya sahipti. Cahili toplum yapısı hür, esir ve mevaliden oluşurdu. İslam öncesi dönemde erkek ve kadınlar hür ve köle statüleri taşımaktaydı. Bu dönemde hür kadın dışındaki orta ve aşağı tabakalarda ki kadının hiç bir önemi ve rolü yoktu. Araplar bir kadını birinci veya ikinci boşamadan sonra tekrar alabiliyorlardı fakat üçüncü boşamadan sonra bir daha alamıyorlardı.

Araplar şiirlerinin zenginliği, kılıçlarını keskinliği ve parlaklığı, develerinin çokluğu ve özellikleri, atlarının çevikliği ile ok ve yayları ile ögünürlerdi. Araplar, küçük yaştan itibaren çöl, savaş, ticaret ve av ile uğraşırdı. Mekke toplumunda şiir, edebiyat ve hitabet sanatının önemli bir yeri vardı. Toplumda şairlerin önemli bir konumu ve saygınlığı vardı. Şairlerin çok beğenilen şiir Kabe'nin duvarın asılırdı.

Hicaz bölgesinde Yahudi ve Hristiyanlar da yaşamaktaydı. O bölgede çok sayıda Hristiyan ve Yahudi tüccar, köle ve işçi zanaatkâr bulunmaktaydı. Arabistan Zerdüşt dini, Budizm, Hinduizm, Şamanizm ve Mısır güneş kültünden etkilenmiştir. Cahili Arabın inancında Put bir taraftan mabut, diğer taraftan ise bireyle Allah arasında aracılık eden kutsal varlık konumundaydı. Cahiliye Arabın inancında Putlar, Allah nezdinde saygındır. Müşrik Arap toplumunda, Allah'a kulluk inancı yer almakta ancak Allah'a ibadet ve iletişim kurmada putlar, *aracı tanrı* konumunda önemli bir yer teşkil etmektedir. Kur'an-ı Kerim indiği bölgenin coğrafi, sosyo-kültürel, inanç, ibadet ve ahaki unsurlarına yer vermiş ve dikkat çekmiştir. Kur'an-ı Kerim özellikle indiği dönemde bölgede tevhide dayalı Hanifliğin yanı sıra ilahi dinler ile ilişkili olarak Hristiyan, Yahudi, Mecusi ve Sabiilerin varlığını konu etmiştir. Bölgede tevhit inancını değiştirip putperest/şirk inancına da geniş bir yer vermiştir. Kur'an-ı Kerim'in iniş amacı ve gerçekleştirmek istediği inanç, ibadet, ahlak, hukuk ve sosyo-kültürel yapıyı daha iyi bilmek için indiği dönemin sosyal ve inanç yapısı önem taşımaktadır

KAYNAKÇA

- Akdemir, Furat (2019). *Vahyin Allah Tasavvuru*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Akdemir, Furat (2020). Kur'an Kavramları Bağlamında Tenzih. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, C. 7, S. 55, s. 1786-1799.
- Akdemir, Furat (2016). Allah-İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme. *Kelâm Araştırmaları Dergisi* C. 14, S. 2, s. 509-540.
- Armstrong, Karen (1998). *Tanrının Tarihi*, (Çev. O. Özel, H. Koyukan, K. Emiroğlu), Ankara:Ankara Ayraç Yayınları.
- Aydın, Mahmut (200). Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci, *İslâmiyât Dergisi*, C. 3, S.4, s. 47-74.
- Brockelmann, Carl (1992). *İslâm Ulusları ve Devletler Tarihi*. (Çev. Neşet Çağatay), Ankara: TDK Yayınları.
- Çağatay, Neşet (1957). *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- el-Daly, Okasya (2013). *Kayıp Binyıl-İslam Dünyasında Hiyeroglifler ve Eski Mısır*. (Çev. Ü. Küçükislamoğlu), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Derveze, İzzet (2012). *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed (S.A.V)*. (Çev. Mehmet Yolcu). İstanbul: Düşün Yayınları.
- Dineveri, Ebu Hanife (2017). *el-Ahbâru't-Tvâl*. (Çev. Zekeriya Akman, H. Siyabend Aytemür), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Ermemiş, Faruk (2009). *Hz. Muhammed'in Başkenti Medine*. Ankara: Hazar Matbaacılık.
- Ezrakî, Muhammed b. Abdullah (1969). *Ahbaru Mekke*. Beyrut.
- Günaltay, Şemsettin (1997). *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. (Sadeleştirenler: M.Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik (2014). *es-Siretü'n-Nebeviyye*. (Çev. Abdülvehhab Öztürk), İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbnü'l-Kelbi (2017), *Kitâbu'l-Esnâm*. (Çev. Beyza Bilgin), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Kesir, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer (1999). *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*.
- İbn Zekvan, Salim (2016). *es-Sire*. (Çev. Harun Yıldız), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İsfehânî, Râğıb (2005). *Müfredât fi Çârîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l Ma'rife.
- İslamoğlu, Mustafa (2014). *Kur'an'ı Anlama Yöntemi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- İzmirli, İsmail Hakkı (2013). *Yeni İlmi Kelâm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Izutsu, Toshihiko (Tsz.). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. (Çev. Süleyman Ateş), Ankara: Kevser Yayınları.

- Kurt, Abdurrahman (2001). *Sosya-Ekonomik ve Kùltürel Yönden İslam Öncesi Mekke Toplumu*, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi, C. 10, S. 2, s. 97-123.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (2006). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Mesudî, Ebû Huseyn Ali b. Ali (2007). *Murûcu'z-Zehab ve Meâdinu'l-Cevher*. Beyrut.
- Neşşar, Ali Sami (1999). *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu I-II*. (Çev. Osman Tunç), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Usta İbrahim (2015). *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Paçacı, Mehme (2002). *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (1981). *Mefâtihi'l-Gayb*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Sırma, İhsan Süreyya (2008). *İslam Öncesi Mekke Dönemi ve Hz. Muhammed*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî (2015). *el-Milel ve'n-Nihal*. (Çev. Mustafa Öz), İstanbul: Litera Yayınları.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (2001/1422). *Câmiü'l-Beyân 'an-Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. (Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), Kahire:
- Takkuş, Muhammed Süheyl (2009). *Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis.
- Watt, W. Montgomery (1993). *İslam Nedir*. (Çev. Elif Rıza), İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Weigall, Arthur (2002). *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik*. İstanbul: Ozan Yayınları.
- Watt, W. Montgomery (1993). *İslam Nedir*. (Çev. Elif Rıza), İstanbul: Birleşik Yayınları.